

Bartnicka, Kalina

"Matica slovenská v našich dejinách. Sbornik stati", Bratislava 1963 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 12, 240-244

1969

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ny, jakie w nich zachodziły pod koniec XIX w. i w pierwszej połowie XX w. w związku z wprowadzeniem przedmiotów ścisłych. Szeroko scharakteryzował poszczególne typy szkół i ich rozwój.

Wiele miejsca zajęła również organizacja szkół wyższych, począwszy od fakultetów i wyższych szkół technicznych, utworzonych w okresie napoleońskim, aż do ponownego powołania do życia w latach osiemdziesiątych uniwersytetów, i zmian, jakie zaszły w ich organizacji w latach pięćdziesiątych XX wieku.

Należy żałować, że czasem współczesnym autor poświęcił niewiele miejsca. Ostatni rozdział książki, obejmujący lata 1945—1964, zajmuje zaledwie niecałe 40 stron. Z konieczności więc problemy współczesne, projekty zmian i reformy zostały omówione w dużym skrócie. Zabrakło również miejsca na omówienie rozwoju szkolnictwa francuskiego pod kątem jego demokratyzacji, choć takie zadanie postawił sobie autor w tytule rozdziału. F. Ponteil ograniczył się jedynie do przedstawienia dekretów szkolnych i projektów reform, nie pokazał natomiast realnej sytuacji szkolnictwa francuskiego w ostatnich latach. Podał wprawdzie kilka cyfr, dotyczących liczby uczniów w poszczególnych typach szkół, ale nie omówił składu socjalnego uczniów, tak jak to czynił w niektórych rozdziałach wcześniejszych.

Niesposób w krótkim omówieniu pracy Ponteila pomieścić tych wszystkich problemów, jakie zostały w niej poruszone. Można tu wspomnieć o szkołach prywatnych, których organizacji autor nie pominął. Szkolnictwo prywatne zdobyło prawną podstawę istnienia już na podstawie dekretu z brumaire'a roku IV (XI 1795 r.), opartego na zasadzie „*école libre*”. Zgodnie z tą zasadą w ustawodawstwie szkolnym Francji do czasów obecnych przetrwała klauzula, dopuszczająca zakładanie wszystkich typów szkół przez osoby prywatne.

Nagromadzenie w pracy Ponteila tytułu różnorodnych zagadnień utrudnia korzystanie z niej. Wiele z tych zagadnień autor wyekspozował niewystarczająco: na przykład ważny problem kształcenia nauczycieli. Ponteil scharakteryzował szkoły dla nauczycieli przy okazji omówienia szkół elementarnych albo średnich, nie wyodrębniając ich w osobne podrozdziały. Jedynie Wyższe Szkoły Nauczycielskie (*Écoles Normales Supérieures*) zostały oddzielone od innych szkół wyższych. W tej sytuacji dużą pomocą przy korzystaniu z książki jest dobrze opracowany indeks, zawierający hasła rzeczowe i osobowe. Autor nie dał również przypisów. Dołączył natomiast do każdego rozdziału obszerny spis literatury.

Irena Szybiak

MATICA SLOVENSKA V NAŠICH DEJINÁCH. SBORNIK STATI,
Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, Bratislava 1963, ss. 440

Dla uczczenia stuletniej rocznicy powstania Macierzy Słowackiej Oddział Historyczny Słowackiej Akademii Nauk zorganizował w dniach 18—20 II 1963 r. konferencję naukową. Wygłoszone tam referaty zostały opublikowane w tomie *Matica slovenská v našich dejinách*. Referaty te omawiają szereg zagadnień, związanych z powstaniem, działalnością i perspektywami rozwoju Macierzy Sło-

wackiej, instytucji ogromnie zasłużonej w dziejach narodu słowackiego jako krzewicielki poczucia narodowego, oświaty i kultury w XIX wieku. W dwudziestoleciu międzywojennym odegrała ona wielką rolę w podnoszeniu oświaty, organizowaniu życia naukowego i ruchu wydawniczego w Słowacji. Macierz Słowacka, mimo wielu przemian, którym ulegała przez ostatnie

zwłaszcza dwudziestolecie, przetrwała do dziś. Najważniejszą zmianą w jej ustroju było przekształcenie jej w Słowacką Bibliotekę Narodową w 1954 roku.

Organizacje Macierzy, jako insytucji społecznych, których zadaniem było budzenie świadomości narodowej wśród ludu, krzewienie oświaty, podnoszenie poziomu kulturalnego itp., było zjawiskiem powszechnym wśród ludów słowiańskich już od początków XIX wieku. Wiele takich organizacji powstało na terenie Austro-Węgier. Wiązały się one często z popieranym przez Rosję panslawizmem i w związku z tym nie były mile widziane przez władze państwowe. Żaden chyba jednak naród słowiański nie musiał zwalczyć tyle przeszkód w realizowaniu swych dążeń narodowych i kulturalnych, co Słowacy. Słowacja w XIX w. w ramach cesarstwa austro-węgierskiego, wchodziła w skład Węgier i oprócz przeszkód, które na drodze jej rozwoju narodowego stawiali Austriacy, ulegała potężnemu naciskowi madziaryzacji. Węgry przez długi okres nie pozwalały na utworzenie słowackiej organizacji kulturalnej i dlatego, mimo iż pierwsze plany utworzenia takiej instytucji istniały wśród Słowaków już do lat dwudziestych XIX w., organizacja Macierzy Słowackiej mogła powstać dopiero wskutek korzystnego układu sił politycznych w latach sześćdziesiątych, w okresie zatargu między dążącymi do uzyskania autonomii Węgrami z jednej strony, a rządem cesarskim w Wiedniu, z drugiej. Słowacy opowiedzieli się po stronie rządu wiedeńskiego, chcąc w zamian za lojalność uzyskać większe swobody polityczne i kulturalne. Wynikiem było zezwolenie na utworzenie Macierzy Słowackiej w 1863 roku. W momencie, kiedy Węgry doszli do porozumienia z władzami austriackimi i uzyskali autonomię, natychmiast przystąpili do likwidacji wszystkich uzyskanych przez Słowaków przywilejów. Zamknęli wszystkie średnie szkoły słowackie, wzmogli szykany

administracyjne wobec ludności słowackiej, zaostrzyli nacisk madziaryzacyjny, zabronili dalszej działalności Macierzy, konfiskując jednocześnie jej zbiory i majątek. Mimo usilnych starań byłych członków Macierzy Słowackiej nie pozwolono na wznowienie jej pracy aż do upadku monarchii. Oficjalna działalność Macierzy została przerwana w 1875 roku. Część jej zbiorów udało się przechować w prywatnych rękach, były też próby utworzenia Macierzy Słowackiej poza granicami kraju, w Ameryce. Tam też wydano szereg wydawnictw dotyczących Macierzy. Ostoją dla nie chcących ulec przemocy działaczy Macierzy Słowackiej stała się Macierz Czeska. Dorobek wydawniczy, naukowy i oświatowy Macierzy owocował jednak długo po jej likwidacji, żyli także jej byli członkowie, próbując w rozmaity sposób kontynuować rozpoczęte przez tę instytucję prace, np. w dziedzinie badań nad historią, kulturą artystyczną ludu słowackiego, w pracach z dziedziny językoznawstwa. Nic więc dziwnego, że po uzyskaniu przez Słowację niezależności w 1918 r., już w 1919 nastąpiło ponowne powołanie do życia Macierzy Słowackiej.

Okres międzywojenny w działalności Macierzy charakteryzował się dwiema cechami. Po pierwsze, przestała ona być instytucją o znaczeniu politycznym w życiu narodu słowackiego. Co więcej, starała się za wszelką cenę unikać zagadnień politycznych, pretendując do roli ponadklasowej, ogólnonarodowej organizacji, koordynującej poczynania kulturalne i oświatowe w państwie. Po wtóre, ciesząc się ogromną popularnością i szacunkiem, za dorobek w pierwszym okresie swego działania (zwłaszcza że żyli i pracowali jeszcze w dwudziestych latach członkowie Macierzy z lat 1863—1875), uzyskała poparcie ze strony władz państwowych i duże możliwości rozwoju. Zarysował się jednak pewien konflikt między ambicjami członków Macierzy a możliwościami ich

realizacji. Rozwijające się życie naukowe kraju zaczęło przerastać możliwości kierowania nim przez instytucję społeczną, jaką była Macierz. Natomiast wielkie było zapotrzebowanie na pracę oświatową i kulturalną wśród rzesz ludowych. Słowacja była słabiej rozwinięta pod względem kulturalnym i gospodarczym niż tworzące z nią wspólne państwo Czechy. Wymogi życia gospodarczego zmuszały do szybkiego nadrobienia zaległości w obu dziedzinach. W pierwszym dziesięcioleciu niepodległości dużą pomocą służyli Słowakom Czesi, zwłaszcza że żywe były jeszcze tradycje wspólnej działalności z okresu cesarstwa. Przed Macierzą stało zadanie podnoszenia kultury i upowszechniania oświaty. Taką działalność postulowały organizacje terenowe Macierzy, gdy tymczasem władze miały przede wszystkim ambicję organizowania życia naukowego. W latach trzydziestych, gdy w życie zaczęła wchodzić młoda inteligencja słowacka, wykształcona już po wojnie, a której zajmujący stanowiska administracyjne Czesi przeszkadzali w osiągnięciu awansu, zaczyna się odczuwać w pracach i wydawnictwach Macierzy pewien wzrost tendencji nacjonalistycznych. Były one także związane z interesami burżuazji słowackiej, która zaczęła konkurować z czeską o wpływy w państwie.

Od końca lat trzydziestych zaczyna się coraz wyraźniej uwidocznić wymykanie się życia naukowego spod wpływów Macierzy. Zostają powołane specjalnie do spraw nauki przeznaczone instytucje, jak towarzystwa naukowe, odrębnym nurtem płynęło życie uniwersytetu i politechniki słowackiej. Ograniczenie znaczenia Macierzy nastąpiło w okresie tzw. Państwa słowackiego, w czasie drugiej wojny światowej. Kierownictwem życia naukowego miała się zająć powołana do tego akademii nauk. Macierz broniła swych pozycji (m. in. wykluczono z grona członków Macierzy

założyciela i organizatora akademii nauk).

Jednakże zasadniczą zmianę przyniósł dopiero rok 1948, kiedy to zmiana ustroju społecznego już w samym założeniu odbierała patronat nad oświatą i kulturą z rąk stowarzyszeń społecznych, uznając te dziedziny życia za podstawowe obowiązki państwa. Zmiana ustroju i działalności towarzystwa Macierzy została przesądzona. Utworzono z niej Bibliotekę Narodową Słowacką i przekształcono w instytucję państwową. Było to podyktowane i doświadczeniem Macierzy w gromadzeniu materiałów rękopiśmiennych od samych początków jej istnienia i ogromnym dorobkiem wydawniczym i popularyzacyjnym. W okresie błędów i wypaczeń niesłusznie dążono do tego, by Macierz przekształcić wyłącznie w ośrodek dokumentacyjny, pomijając duże możliwości prowadzenia tu badań naukowych, chociażby w dziedzinie bibliografii i bibliotekoznawstwa. Można się spodziewać, że te przegięcia zostaną w przyszłości naprawione.

Nie sposób ustosunkować się do wszystkich poruszanych przez autorów temu problemów. Referaty są bardzo niejednolite i pod względem formy, i pod względem wagi omawianych przez nie problemów. Tom zawiera zarówno artykuły przekrojowe, omawiające sytuację ogólną, polityczną i kulturalną w poszczególnych okresach działalności Macierzy, jak i szczegółowe przyczynki, dotyczące fragmentów, podejmowanych pod egidą Macierzy prac. Redaktorzy tomu podzielili wszystkie materiały na trzy duże zespoły chronologiczne, związane z przemianami Macierzy. Część pierwsza obejmuje historię powstania i działalności tej instytucji aż po rok 1918, część druga omawia pracę Macierzy w okresie międzywojennym i sięga do roku 1954, część trzecia dotyczy lat 1954—63 i zawiera wiele postulatów na przyszłość.

Stosunkowo najobszerniej i najdo-

kładniej opracowana została historia Macierzy Słowackiej do wybuchu pierwszej wojny światowej. Widać to wyraźnie z porównań pomiędzy poszczególnymi częściami tomu. Część I zawiera 14 artykułów (186 stron), część II — 11 artykułów (150 stron), a część trzecia tylko 6 artykułów (79 stron), w tym artykuł retrospekcyjny, pokazujący działalność wydawniczą Macierzy od początków jej istnienia aż po rok 1953.

Część pierwsza nie budzi zastrzeżeń. Autorzy omawiają sytuację polityczną i przyczyny powstania Macierzy oraz jej działalność do roku 1875. Omawiają działalność oświatową Macierzy wśród ludu słowackiego, organizowanie początków życia naukowego, badań nad językiem literackim i kulturą ludową, akcję zbierania materiałów do zbiorów rękopiśmiennych i do biblioteki, dążenia do otwarcia muzeum narodowego, opiekę nad szkołami i szkolnictwem, bogatą działalność wydawniczą. Pokazują też, jaki wpływ miała Macierz na rozwój czasopiśmiennictwa i literatury w pierwszym okresie swego istnienia. Omawiają kontakty Słowaków i Macierzy Słowackiej z innymi narodami słowiańskimi oraz oddźwięk, jaki znalazło zamknięcie Macierzy przez władze w społeczeństwie czeskim. Niemal z każdego referatu też widać, że ta, zorganizowana oficjalnie dla celów kulturalnych, instytucja społeczna miała wielkie znaczenie polityczne dla narodu słowackiego, dla rozwijania jego świadomości narodowej i chronienia przed zniszczeniem jego kultury. Pokazana też została rola, jaką działalność Macierzy odegrała już po jej zlikwidowaniu, w walce z madziaryzacją i wynaradawianiem.

Część drugą recenzowanego tomu, która zawiera materiały dotyczące historii Macierzy w okresie międzywojennym, otwiera znakomity referat M. Kropiláka o głównych problemach kulturalno-politycznych Słowacji w latach 1919—1938. O najważniejszych wydarzeniach z historii Macierzy Słowackiej

w tym okresie mówi referat I. Kusy'ego, mianowicie o jej rozwoju organizacyjnym, pokazuje działalność wydawniczą i naukową. Inne referaty pokazują konkretne działania Macierzy zarówno na polu naukowym (literaturoznawstwo, językoznawstwo i in.) jak i w dziedzinie popularyzacji oświaty (akcja zakładania bibliotek, organizowanie kursów dokształcających) i kultury (praca kółek teatralnych i amatorskich zespołów muzycznych).

Duże zastrzeżenia budzi ustalenie przez redakcję tomu roku 1954 jako cenzury między II i III jego częścią. Data ta stanowi formalne przekształcenie Macierzy Słowackiej w Słowacką Bibliotekę Narodową. Rok ten jednak jest tylko zakończeniem procesu i wykonaniem postanowienia, które zapadło już w 1948 r., a jego korzeni należy szukać już pod koniec dwudziestolecia międzywojennego, kiedy zakres wpływów Macierzy nie mógł już objąć całości życia naukowego i oświaty. Kierując się względami logicznymi, należałoby jako datę graniczną postawić rok 1948, czy nawet 1938, tym bardziej że zachowują ten podział, w zasadzie, referaty składające się na drugą część tomu. Właściwie okres wojny i założenie akademii nauk przesądziły sprawę. Ten proces pokazuje — pobieżnie zresztą — K. Rosenbaum, przedstawiając walkę nurtu wstecznego z postępowym w pracach Macierzy Słowackiej w czasie wojny.

Trzecia część omawianej pracy pokazuje dzisiejsze formy pracy Macierzy jako Słowackiej Biblioteki Narodowej. Omówione zostały perspektywy rozwoju tej instytucji, a obok pokazano dotychczasową działalność wydawniczą Macierzy. Zaprezentowane zostały również badania naukowe i prace bibliograficzne prowadzone przez Macierz. Instytucja ta ma wielkie ambicje wyjścia poza ramy ośrodka gromadzącego dokumentację naukową i zbiory archiwalne w kierunku przekształcenia się w ośrodek naukowo-badawczy. Omówiona zo-

stała rola Archiwum i Biblioteki Macierzy dla badań naukowych. Wydaje się, że Słowacka Biblioteka Narodowa ma duże szanse stania się ośrodkiem badań nad własną historią i dziedzinami, w których tak bardzo się zasłużyła społeczeństwu słowackiemu — ruchem wydawniczym i popularyzatorskim.

Macierz Słowacka, mimo niewątpliwych zasług dla narodu słowackiego, nie doczekała się jeszcze swej szczegółowej monografii historycznej. Recenzowany tom jej nie zastępuje. Zbyt niejednorodny jest poziom artykułów — od opracowań naukowych, z bogatym aparatem kry-

tycznym, po eseje. Występują też luki w odniesieniu do poszczególnych okresów historii Macierzy, które są szczególnie widoczne w artykułach, omawiających okres wojenny i bezpośrednio po drugiej wojnie światowej. Ponieważ referaty nie ograniczają się ściśle do samej historii Macierzy, ale omawiają szereg problemów kulturalnych, społecznych i politycznych, recenzowany tom jest dużym zbiornikiem wiedzy o kulturze i oświacie w Słowacji i pomaga zrozumieć, czym była oraz czym jeszcze może być dla Słowaków ich Macierz.

Kalina Bartnicka

Maria Wróbel, *WYCHOWANIE PRZEDSZKOLNE W POLSCE W LATACH 1918—1939*. Komitet Nauk Pedagogicznych i Psychologicznych Polskiej Akademii Nauk. Monografie Pedagogiczne pod red. Bogdana Suchodolskiego, t. XXI. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław—Warszawa—Kraków 1967, ss. 156

Od kilku już lat w środowiskach pedagogicznych naszego kraju daje się zaobserwować wzrastające zainteresowanie genezą form organizacyjnych, jak też rodzodem współczesnych teorii i metod wychowania przedszkolnego. Ukazały się rozprawy, w większości wypadków traktujące o wybranych etapach historycznych czy fragmentach tej problematyki.

Autorka omawianej książki pokusiła się natomiast od razu o skonstruowanie możliwie pełnej monografii historii wychowania przedszkolnego w Polsce w okresie międzywojennym (lata 1918—1939), nie mając właściwie żadnego niemal zaplecza w postaci publikacji źródłowych, przyczynków itp. Studium Marii Wróbel jest przy tym oparte głównie na źródłach drukowanych, a więc łatwiej dostępnych enuncjacjach ministerialnych, oficjalnych sprawozdaniach statystycznych, a także na informacjach zawartych w prasie pedagogicznej.

Materiały archiwalne, na których praca się opiera, ograniczają się zasadniczo do dwóch źródeł: zespołu akt Rady

Główniej Opiekuńczej, działającej w latach 1915—1920, oraz zachowanych w stanie szczątkowym akt Ministerstwa WRiOP. Pierwsze z nich posłużyły do opracowania okresu (lata 1915—1918) marginalnego w stosunku do zasadniczej tematyki pracy, drugi zespół źródeł archiwalnych był już nieporównanie bardziej przydatny. Należy jednak powiedzieć, że większość wykorzystanych w pracy źródeł i materiałów posłużyła raczej do rekonstrukcji urzędowego, oficjalnego jak by obrazu wychowania przedszkolnego w Polsce lat dwudziestych.

Lektura książki dostarcza nam więc oficjalnych danych o rozwoju liczbowym wszelkiego typu instytucji przedszkolnych. Autorka wskazuje przy tym na widoczny rozmach organizacyjny postępowych działaczek pedagogicznych, które w pierwszych latach niepodległości dążyły do stworzenia możliwie szerokiego dostępu do placówek przedszkolnych oraz do ich upaństwowienia (lub poddania ich pełnej opiece samorządów).

Nawet w świetle tych tylko źródeł